

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Boekbespreking van: Democratie en welvaartstheorie

Bruin, G.P. de

Citation

Bruin, G. P. de. (1977). Boekbespreking van: Democratie en welvaartstheorie. *Acta Politica*, 12: 1977(2), 255-260. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3451785>

Version: Publisher's Version
License: [Leiden University Non-exclusive license](#)
Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3451785>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

naar zijn mening positieve als negatieve punten van enkele politieke partijen te noemen. Soortgelijke vragen hebben in onderzoeken in de Verenigde Staten en West-Duitsland een genuanceerd beeld opgeleverd van het oordeel van de respondenten over de betrokken partijen. Vooral echter geeft deze meetmethode een indruk van de mate van ideologisch denken van de respondent.

Het oordeel van de respondenten over een aantal politieke strijdpunten zal op een nieuwe wijze worden gemeten. Bij het proefonderzoek zijn een tweetal vraagstellingen uitgetest. Bij de eerste wordt de respondent per strijdpunt een aantal uitspraken voorgelegd, die zijn ontleend aan partij en/of verkiezingsprogramma's. Niet alleen wordt de respondent gevraagd of hij het met de uitspraken eens is of niet, maar ook of hij hierin het standpunt van verschillende partijen herkent. Bij de tweede vraagstelling wordt de mening van de respondent gemeten door middel van een zeven-puntsschaal. Op een zelfde schaal dient ook de positie van een aantal partijen te worden aangegeven. Een nieuw element is ook geïntroduceerd bij de meting van politieke kennis. Waar voorheen werd gevraagd welke ministers en kamerleden bij naam werden gekend, wordt nu een reeks foto's getoond. De respondent wordt gevraagd van de afgebeelde personen de naam, de partij en de functie te noemen. Voor een deel van deze personen wordt bovendien het oordeel van de respondent over de taakvervulling gevraagd. Door de koppeling van kennis aan de beoordeling kunnen beide onderwerpen in meer detail worden bestudeerd.

Oplevering data en publikaties

Na het gereedkomen van een uitgebreide variabele-beschrijving zullen de data voor iedere onderzoeker beschikbaar zijn door bemiddeling van het Steinmetz-archief in card-image format, als Osiris standaard data set en als SPSS system-file. Oplevering zal vermoedelijk in oktober 1977 kunnen plaatsvinden. Door de Werkgroep zal zoals bij vorige onderzoeken gebruikelijk was vroeg in het najaar een eerste analyse van de gegevens worden gepresenteerd.

Boekbesprekingen

Prof. Dr. J. van den Doel, **Demokratie en Welvaartstheorie. Een inleiding in nieuwe politieke economie.** Alphen a/d Rijn (Samson), 1975, 168 p., f 22,—

R. J. in 't Veld, **Meerderheidsstelsel en Welvaartstheorie,** Leiden (Stenfert Kroese), 1975, 215 p., f 29,50

Gelet op de verschijningsdatum van beide hier te bespreken werken zou men geneigd zijn 1975 als een vruchtbaar jaar voor de Nieuwe Politieke Economie in het Nederlandse taalgebied te beschouwen. Met zowel een algemene inleiding op het betreffende terrein als een nadere uitwerking van een meer specifiek maar bijzonder belangrijk deelgebied, t.w. het meerderheidsstelsel, lijkt in één jaar de achterstand dienaangaande in ons taalgebied ingelopen te zijn.

De 'grote sprong voorwaarts' in 1975 is echter merendeels schijn. Met name het werk waarop In 't Veld tot doctor in de rechtsgeleerdheid is gepromoveerd aan de Universiteit van Leiden bij Prof. Dr. W. Eizenga (co-promotor: Prof. Dr. Th. A. Stevers) in oktober 1975 blijkt bij lezing hoogst teleurstellend. Men zoekt tevergeefs naar saillante inhoudelijke verwijzingen naar literatuur van na 1970, hetgeen is te wijten aan het feit dat de promovendus bij het concipiëren van zijn dissertatie zwaar heeft geleund op een drietal artikelen van zijn hand welk reeds in de jaren '60 in *De Economist* c.q. in *Statistica Neerlandica* (co-auteur Prof. Dr. W. R. van Zwet) zijn verschenen. Het artikel getiteld 'Stemmenhandel' in 1969 in eerstgenoemd tijdschrift (pp. 24-71) gepubliceerd wordt min of meer integraal afgedrukt in Hoofdstuk 4 van *Meerderheidsstelsel en Welvaartstheorie* zonder dat het betreffende artikel ook maar één keer als zodanig wordt genoemd in het proefschrift, zelfs niet in de lijst van 'Geraadpleegde en aangehaalde literatuur'. Men moet het ons dan ook niet euvel duiden wanneer wij de uitspraak op p. 150 van In 't Velds boek: 'De schaarse literatuur over stemmenruil weerspiegelt geen aaneengesloten ontwikkeling van de doctrine. Polemieken en wederwoord blijven nagenoeg uit, (cursivering onzerzijds - GdB), anno 1975 een gotspe noemen als wij de stroom van artikelen etc. over stemmenruil en aangrenzende onderwerpen verschenen sinds de jaren '60 zien, zoals moge blijken b.v. uit het kortgeleden gepubliceerde overzichtsartikel van Dennis C. Mueller in de *Journal of Economic Literature* (June 1976, pp. 395-433). Wellicht ware het beter geweest als Dr. In 't Veld had geprobeerd gebruik te maken van de sinds enige jaren al weer bestaande mogelijkheid te promoveren op reeds gepubliceerde artikelen hetzelfde onderwerp betreffende.

Hoofdstuk 1 van *Meerderheidsstelsel en Welvaartstheorie* bevat het 'gebruikelijke' overzicht van de welvaartstheorie vóór de verschijning van Arrow's werk *Social*

Choice and Individual Values in 1951 en hoofdstuk 2 geeft een nadere uiteenzetting van de inhoud van laatstgenoemd werk en van de kritiek die het vanuit de hoek van de klassieke welvaartstheoretici ondervond. Het is jammer dat In 't Veld geen aandacht heeft besteed aan de reeds uit 1967 daterende confrontatie tussen Arrow en Samuelson over dit onderwerp in Sidney Hook (ed.), *Human Values and Economic Policy*. A Symposium, New York U.P., 1967. Niet slechts spreekt de titel van P. A. Samuelson's lezing — 'Arrow's Mathematical Politics' — boekdelen over zijn beoordeling van de waarde van Arrow's creatie voor de welvaartstheorie, maar bovendien maakt Samuelson aan het einde van zijn lezing duidelijk dat kardinale i.p.v. de door Arrow veronderstelde ordinale nutsmeting niet voldoende is om het dilemma van het mogelijkheidstheorema op te lossen; daartoe is naast kardinaliteit interpersonele vergelijkbaarheid noodzakelijk. Het zou Dr. In 't Veld wat argwanender hebben gemaakt bij het bestuderen van Coleman's artikel (zie hieronder). Vanaf Hoofdstuk 3 beperkt de auteur zich tot het meerderheidsstelsel als het in de praktijk meest voorkomende beslissingsmechanisme. Allereerst wordt nog eens uiteengezet op welke van de door Arrow aan een democratische besluitvormingsregel gestelde eisen dit specifieke keuzemechanisme 'stuk loopt' — transitiviteit van de sociale preferentieordering, tot uiting komend in z.g. cyclische meerderheden — en waarom deze collectieve intransitiviteit bij stemmingen nooit naar buiten treedt — geen paarsgewijze stemmingen tussen alle mogelijke tweetallen alternatieven. Vervolgens begeeft de auteur zich op het in 1975 (alsook in 1969 toen het artikel verscheen) toch wel erg platgetreden pad van het berekenen van de kans op dergelijke cycliciteiten bij verschillende aantallen kiezers en alternatieven (inclusief een fotografische herdruk van het artikel uit *Statistica Neerlandica* als appendix).

Wij spraken van een 'platgetreden pad' niet slechts omdat zo vele andere auteurs al soortgelijke pogingen in het werk hebben gesteld om deze kans voor variabel aantal kiezers en alternatieven te vinden, en in een algemene formule uit te drukken, maar ook omdat de waarde van al deze rekenarij nihil is zolang wij niet weten in hoeverre de basisassumptie voor deze kansberekening, nl. dat iedere mogelijke preferentieordering van de gegeven alternatieven evenveel kans heeft door een individu te worden gekozen als zijn rangschikking geldigheid bezit. Interessanter zou het daarom zijn geweest wanneer Dr. In 't Veld had getracht aan te geven hoe gevoelig de grootte van de kans bij variërende aantallen kiezers en alternatieven is voor afwijkingen van deze basisveronderstelling onder invloed van socialisatieprocessen en ideologische blokvorming van partijen bij stemmingen. Dit zou tevens een betere aansluiting hebben gegeven op de paragrafen over Black's één-toppigheids-criterium. Maar geheel Hoofdstuk 3 is als de rest van het boek: verouderd en zonder enige originaliteit.

De auteur getuigt van weinig inzicht in de politieke betekenis van Black's criterium blijkens zijn cryptische opmerkingen over Jerome Rothenberg wiens interpretatie in het algemeen niet slechts als juist wordt beschouwd maar ook vanuit de psychometrie door Coomb's z.g. ontvouwingstheorie voor preferenties wordt ondersteund. Niet dat meerdimensionaliteitsproblemen bij één-toppigheid of andere beperkingen aan het domein van de meerderheidsregel geen rol zouden spelen; zeker wel, getuige het artikel van Gerald Kramer in *Econometrica* ('On a Class of Equilibrium Conditions for Majority Rule', Vol. 41, 1973, pp. 285-97) alsmede van Niemi in de *Am. Pol. Science Review* ('Majority Decision-Making with Partial Unidimensionality', 1969, Vol. 63, pp. 488-97), Niemi & Weisberg in *Public Choice* ('Single-Peakedness and Guttman Scales: Concept and Measurement', Vol. 20, Winter 1974,

pp. 33-45) en Plott in *Am. Ec. Review* ('A Notion of Equilibrium and its Possibility under Majority Rule', Vol. 57, 1967, pp. 787-806), maar zij schitteren door afwezigheid in het proefschrift.

Hoofdstuk 4 is zoals wij hierboven reeds hebben opgemerkt afgezien van de voor de 'rode draad' van de dissertatie noodzakelijke in- en uitleiding en enige omzettingen een nauwgezette kopie van het artikel uit de *De Economist* van 1969. Uitgangspunt daarbij is een artikel van de socioloog J. S. Coleman getiteld 'The Possibility of a Social Welfare Function' (*AER*, 1966, Vol. 56, pp. 1105-1122) waarin deze probeert aan te tonen dat Arrow's dilemma in de parlementaire praktijk niet of nauwelijq voorkomt omdat logrolling (stemmenhandel) wel degelijk tot een benadering van het sociale welvaarts optimum zal leiden en dat deze benadering des te beter zal zijn naarmate het aantal kiezers, issues en alternatieven per issue groter wordt zodat het logrollingproces steeds meer op het marktmodel van volledige mededinging gaat gelijken. De kritiek op deze voorstelling van zaken door Coleman was drieërlei:

- (a) volledige mededinging levert in principe ten hoogste een Pareto-optimum op; slechts bij gelijktijdige optimale inkomensverdeling krijgt men het optimum optimum; Coleman stelt in een ander artikel zeer nadrukkelijk dat hij voor het (machts)verdelingsaspect uitgaat van de status-quo! (Coleman, J. S., 'Foundations for a Theory of Collective Decisions', *Am. Journal of Sociology*, 1966, Vol. 71, pp. 615-26, spec. op p. 623);
- (b) bij externe effecten levert genoemde marktform zelf geen Pareto-optimum op en stemmingen gaan over goederen met externe effecten;
- (c) zolang stemvolmachten niet daadwerkelijk worden overgedragen zal stemmenhandel tot grote instabiliteit leiden.

Dr. In 't Veld heeft pogingen in het werk gesteld het onder (c) genoemde bezwaar te ondervangen voor bij meerderheid beslissende kieslichamen door het vastleggen van een aantal spelregels die erop neerkomen dat de leden van het kieslichaam vooraf met volledige informatie over elkaars preferenties onderhandelen en tenslotte met de hoogste bieder een schriftelijk contract sluiten.

Allereerst zij opgemerkt dat Dr. In 't Veld op p. 155 wel stelt dat 'schrijver dezes eigenlijk met zijn onderzoek is begonnen waar J. S. Coleman het zijne beëindigde' maar dat zelfs dat niet waar is: in Coleman's model vloeien de preferentieintensiteiten voor de alternatieven van de kiezers uit de onderhandelingen voort. In 't Veld gaat er echter van uit dat zij aan het begin van de onderhandelingen reeds van en aan iedere deelnemer bekend zijn. Belangrijker is echter dat zijn ideeën getuigen van een grenzeloze politieke naïviteit: de belangrijkste kieslichamen in een democratie bestaan zelf uit gekozenen, zoals de leden van een parlement. Nemen we de parlementaire praktijk als uitgangspunt: (1) wie zijn de deelnemers aan de onderhandelingen, partijen of individuen, (2) wie bepaalt welke en hoeveel issues bij de onderhandelingen worden betrokken, (3) wat blijft er over van de rationele keuzemogelijkheid van de burger bij parlementsverkiezingen als hij wel weet wat de kandidaat wil, maar niet wat hij uit de onderhandelingen over zal houden (de z.g. optimale lood om oud ijzer-politiek?), (4) schriftelijke contracten of niet, partijen die een spilelement bij regeringscoalities vormen kunnen steeds hún 'Nacht van Schmelzer' forceren, (5) wat doet het parlement tussen twee onderhandelingsperiodes in? Deze problematiek wordt door Dr. In 't Veld niet aangeroerd, wel vult hij vele tientallen bladzijden met casuïstiek om tenslotte aan de hand van een laatste voorbeeld het vermoeden uit te spreken dat wanneer er cyclische meerderheden bestaan bij

stemming zónder logrolling deze er ook wel eens zouden kunnen zijn mét logrolling. Een poging tot een formeel bewijs van dit vermoeden wordt niet ondernomen noch wordt er ook maar enige aandacht besteed aan de pogingen van Bernholz en Wilson daartoe.

(Bernholz, P., 'Logrolling, Arrow Paradox and Cyclical Majorities', *Public Choice*, Summer 1973, Vol. 15, pp. 87-95, en idem, 'Logrolling, Arrow Paradox and Decision-Rules — A Generalization', *Kyklos*, 1974, Vol. 27, pp. 49-62. Wilson, R., 'An Axiomatic Model of Logrolling', *Am. Ec. Rev.*, 1969, Vol. 59, pp. 331-41 en idem, 'A Game-Theoretic Analysis of Social Choice', in: Lieberman, B., (ed.), *Social Choice*, New York, 1971, pp. 393-407).

Ook het laatste hoofdstuk ('Verkenningen') dat volgens de auteur met verkenningen van de maatschappelijke realiteit probeert het betoog in de voorafgaande 4 hoofdstukken waarbij vanuit een technische (sic!) beschouwingwijze werd onderzocht in hoeverre aan tekortkomingen van het meerderheidsstelsel betekenis behoort te worden toegekend, te illustreren, kan ons er niet toe brengen Prof. Heertje's mening over boek en auteur in *Intermediair* (Jrg. 26, 25 juli 1976, p. 55): 'Kennisname van het werk van Dr. In 't Veld leert dat hij een begaafd man van wetenschap is, die belangrijke impulsen zou kunnen geven aan de verstarde wijze waarop in Nederland de economie van de collectieve sector wordt beoefend', te onderschrijven.

Komen deze impulsen dan wellicht van Prof. Van den Doel? Dynamiek kan hem zeker niet worden ontzegd: na zijn afscheid (?) van de politiek in Den Haag heeft hij zich zelve zeer snel ingewerkt in deze literatuur en er dan nu reeds een overzicht voor andere geïnteresseerden in boekvorm over gepubliceerd. Tegelijkertijd wijst deze werkwijze op een (over)dosis vertrouwen in eigen kunnen, te meer omdat met het boek niet minder dan drie 'doelen' (p. 9) worden nagestreefd:

a) een onderwijsdoel: het verschaffen van een gemakkelijk toegankelijke en geen slaapverwekkende inleiding in 'nieuwe politieke economie' aan studerende in de sociale wetenschappen, b) een wetenschappelijk doel: het openen van enkele nieuwe gezichtspunten door de resultaten van de 'nieuwe politieke economie', veel sterker dan gebruikelijk is, in het perspectief te plaatsen van de 'welvaartstheorie', c) een politiek doel: het versterken van de democratie in Nederland. Naar onze mening is het bijzonder moeilijk het onderwijsdoel te verenigen met het wetenschappelijke en ondanks het feit dat de ondertitel de nadruk op het onderwijsdoel zou doen verwachten, is dit toch minder uit de verf gekomen, v.n.l. omdat er teveel begrippen uit de economie bij de beginner bekend worden verondersteld, deels ook omdat andere begrippen slordig of niet worden gedefinieerd, waarschijnlijk als gevolg van te grote haast bij de auteur.

Zo valt het reeds op de eerste bladzijde van Hoofdstuk I ('Politieke Economie') op dat de auteur over de 'groei van de produktie van *collectieve* goederen en diensten' spreekt daarmee door de Overheid geproduceerde goederen bedoelend terwijl hij in latere hoofdstukken deze term gebruikt voor goederen met een aantal specifieke eigenschappen die door de Overheid geproduceerde goederen al dan niet kunnen hebben. Bij een inleidende tekst hadden we dit soort verwarring liever voorkomen gezien b.v. door een extra opvallende voetnoot op de 1e pag. waarin dit verschil nog eens wordt onderstreept.

Zonder ons in het debat over de oorzaken van centralisatie tussen de marxistische school en de, zoals Van den Doel het keurig omschrijft, beoefenaren van de welvaartstheorie te willen mengen komt de kenschetsing door de auteur van de visie van de Marxisten met betrekking daartoe als 'metaphysisch' nog al zwak over,

wanneer in de basishypothese van de welvaartstheorie, zoals geschetst in Hoofdstuk II ('Welvaartsoptimum'), t.w. die van individuele rationaliteit, in de uitwerking van Hennisman en Riker/Ordeshook waar Van den Doel zich achter schaaft, de metafysica tenminste evenzeer aanwezig is: het op p. 38 ten tonele gevoerde 'subjectieve' rationaliteitsbegrip verklaart — achteraf — alles en — vooraf — niets. Even gemakkelijk maakt de auteur zich — op p. 54 — van de niet-economische aspecten van welvaart af: 'De niet-economische doeleinden betreffen dan het streven naar welzijn voor zover dat niet op schaarse middelen beslag legt. *Wij zullen ze in het verloop negeren door te veronderstellen dat zij het welvaartsniveau niet beïnvloeden* (cursivering onzerzijds - GdB)'. Maar het lijkt ons nu juist één van de eerste taken van de politieke economie om de juistheid van deze veronderstelling te onderzoeken.

Op p. 35 werd ons niet duidelijk hoe door in de regressievergelijkingen uit het onderzoek van Merckies de som van de coëfficiënten (in absolute waarde) van de doelstellingsfuncties voor Den Uyl en Biesheuvel gelijk één te maken daarmee 'tot uitdrukking wordt gebracht dat de intensiteit waarmee Den Uyl en Biesheuvel hun doelstellingen nastreven dezelfde is' noch of dit a priori gelijktrekken zinvol is.

Merkwaardig zijn ook de wijzigingen die Van den Doel heeft aangebracht in Riker/Ordeshook's typologie van collectieve goederen (p. 42). Allereerst is er een storende zetfout in de horizontale indeling: beide categorieën heten 'individuen kunnen wél van consumptie worden uitgesloten' terwijl de tweede uiteraard 'niet' i.p.v. 'wél' moet luiden. Voorts noemt Van den Doel in de categorie: individuen kunnen wél uitgesloten worden en zichzelf uitsluiten van consumptie, als voorbeeld van welvaartsdaling door consumptie: syfilis. Toegegeven een veel sappiger illustratie dan R & O's 'polluted beaches' in die categorie, maar het laatste lijkt ons toch beter in de categorie te passen. Te meer daar de 'griep' een welvaartsdaling te weeg blijkt te brengen waarbij individuen én zichzelf niet van consumptie kunnen uitsluiten én er niet van uitgesloten kunnen worden (R & O noemen 'floods').

Terecht — naar onze mening — plaatsen R & O het algemene voorbeeld 'infectious disease' in geen van beide klassen, maar in de categorie welvaartsdaling waarbij het individu zichzelf niet kan uitsluiten maar wel uitgesloten kan worden van consumptie. Verwarrend bij Van den Doel is tenslotte dat hij sommige voorbeelden in meerdere categorieën laat optreden zoals 'inkomensnivellering' en 'nationalisatie'.

De verbale toelichting bij de grafische illustratie van het konsumentensurplus doet afbreuk aan de duidelijkheid van de figuur (p. 45): De hoogte van de kolom geeft steeds aan hoeveel de konsument eventueel wil betalen voor het *eerste*, *tweede*, etc. kanon, niet voor één, twee, etc. kanonnen. Voor een inleiding wordt ook te weinig aandacht besteed aan het moeilijke probleem van vertikaal i.p.v. horizontaal sommeren bij collectieve goederen.

In het derde hoofdstuk ('Parasitair gedrag') gaat Van den Doel nader in op de gevolgen van de specifieke externe effecten eigen aan collectieve goederen. De auteur bespreekt in dit kader uitvoerig de Prisoner's Dilemma-achtige toestanden bij de loononderhandelingen. Merkwildig is dat de auteur in zijn illustratie van dit Dilemma met één vakcentrale en één werkgeverscentrale bij de onderhandelingen spreekt van *oligopolisten*, terwijl niet alleen qua aantal maar ook qua aanduiding van het probleem bij collectieve goederen (volgens Samuelson b.v.) de benaming *bilateraal monopolie* juist zou zijn.

In Hoofdstuk IV — 'Meerderheid en Minderheid' — vonden wij de vertaling van

Arrow's Condition of Independence of *Irrelevant Alternatives* als de eis dat het buiten beschouwing laten van *kansloze* alternatieven niet van invloed mag zijn op de uitslag van de stemming, ronduit fout (de 'status-quo' is zelden of nooit kansloos maar zou volgens Arrow wel irrelevant moeten zijn bij paarsgewijze stemming tussen ieder tweetal andere alternatieven) en daarmee niet erg gelukkig alweer voor een inleidende tekst.

Slechts ijdelheid van de auteur kan voorts verklaren waarom de paradox van de cyclische meerderheden die reeds zovele benamingen kent ook nog eens de betiteling van 'makro-politieke paradox' van Prof. Van den Doel moest krijgen, de story over de vergelijking met de macro-economische paradox van Keynes ten spijt.

Verwarring zaait ook de eerste zin van par. IV 2.2 (p. 80): 'Waar Arrow in feite de voorwaarden voor collectieve intransitiviteit heeft opgesteld, heeft Black getracht de voorwaarden voor collectieve transitiviteit te formuleren'. Noch het eerste noch het tweede deel van deze zin is strikt genomen juist. Evenmin heeft Sen m.b.v. het begrip 'waardenbeperking' de *noodzakelijke* voorwaarden voor collectieve transitiviteit geformuleerd, zoals de auteur op p. 81 stelt. Ook zonder 'waardenbeperking' is collectieve transitiviteit mogelijk.

Precies als bij Dr. In 't veld is ook bij Van den Doel opvallend hoe gemakkelijk hij heenstapt over het probleem van kardinale nutsmeting en interpersonele nutsvergelijkbaarheid. Met name in Hoofdstuk V 'Representatie en polarisatie' lijkt de auteur op pp. 113-114 in zijn voorbeeld over stemmenruil 'gewicht' en 'preferentie-intensiteit' voor verschillende issues te verwarren.

In Hoofdstuk VI — 'De uitvoering' — tenslotte, gaat Van den Doel in op de rol van de bureaucratie in een democratie. Het behelst vnl. een uiteenzetting van en kritiek op de theorie van Niskanen welke hij reeds eerder in zijn inaugurele rede te Nijmegen had verwoord.

Bovenstaande — misschien wat somber overkomende — opmerkingen bij het boek van Prof. Van den Doel zijn zeker niet bedoeld om anderen het lezen ervan te ont-raden. Integendeel, al is het als inleiding minder geschikt, lezenswaard is het zeker, en dat kan van het boek van In 't Veld niet gezegd worden.

G. P. de Bruin

Shubik, M., *Games for Society, Business and War. Towards a Theory of Gaming*. Amsterdam etc. (Elsevier), 1975, XIII + 371 p., f 42,50.

Speltheorie (game theory) en 'gaming' hebben gemeen dat zij zich beide bezighouden met besluitvormingssituaties waarin twee of meer besluitvormers met (tenminste gedeeltelijk) tegengestelde doelstellingen en preferenties optreden. De speltheorie, als tak van de wiskunde, benadert deze problemen echter vanuit de formeel-theoretische hoek, terwijl gaming een empirische aanpak ervan inhoudt. Anders dan de (Engelse) benamingen dan ook zouden doen vermoeden sluit gaming meer aan bij simulatie dan bij speltheorie. Sommige auteurs gebruiken gaming en simulatie zelfs als synoniemen, andere, zoals Martin Shubik, beschouwen gaming als die specifieke vorm van simulatie waarbij in het experiment een belangrijke plaats is ingeruimd voor een daadwerkelijke deelname van *personen*.

Waar de auteur enerzijds zo expliciet gaming als een onderdeel van simulatie om-

schrijft en anderzijds de lezer nadrukkelijk waarschuwt tegen het gelijkstellen van speltheorie met gaming, zou men verwachten, dat in het boek een relatief belangrijker plaats voor theorievorming over simulatie dan voor speltheorie zou zijn ingeruimd. Het tegenovergestelde blijkt echter het geval: minder dan 20 pagina's, zijnde één hoofdstuk, voor simulatie en ong. 140 pagina's ofwel vijf hoofdstukken over speltheorie. Zelfs een motivering voor aparte theorievorming over gaming — waartoe het boek blijkens de ondertitel een aanzet bedoelt te zijn — los van die over simulatie in het algemeen wordt niet gegeven. De genoemde 20 pagina's over simulatie worden bovendien voornamelijk gevuld met een exposé over het opzetten van modellen dat niet veel verder komt dan het voorbeeld van het Keynesiaanse macroeconomisch vergelijkingstelsel.

De vijf hoofdstukken over speltheorie geven een didactisch zeer, knap weinig wiskundig en toch volledig overzicht van de ontwikkelingen op dit terrein sinds de verschijning van Von Neumann-Morgenstern's pionierswerk in 1944. Als reden voor de zo ruime aandacht voor de speltheorie in een boek over gaming wordt gegeven, dat de begrippen en evenwichtsconcepten van deze wiskundige benadering een belangrijke leidraad kunnen zijn voor opzet en analyse van de experimenten. Maar in drie van de vier hoofdstukken die gewijd zijn aan een inventarisatie van concrete experimentele modellen op verschillende gebieden, komen deze concepten in het geheel niet meer terug! Bedoelde drie chapters geven een duidelijk beeld van bestaande games in de ondernemings-, diplomatieke en militaire sfeer en hun betekenis voor beleidsanalyse-, onderwijs- en trainingsdoelinden, maar zij zouden niet aan duidelijkheid inboeten zonder die 140 pagina's over speltheorie.

Het laatste van de vier hoofdstukken over vormen en toepassingsgebieden van gaming betreft experimenten opgezet en uitgevoerd met als doel de evenwichtsconcepten van de speltheorie te toetsen. De centrale rol van deze concepten bij dit soort experimenten kan moeilijk worden ontkend. Maar zijn zij vergelijkbaar met de games uit de drie eerder genoemde hoofdstukken en zijn de concepten van de speltheorie hierbij niet van hulpmiddel tot doel gepromoveerd voor de theorievorming rond gaming? In wezen hangt het antwoord op deze dubbele vraag zeer nauw samen met gekoesterde opvattingen over de relevantie van de speltheorie en haar resultaten.

Aanvankelijk had men van de speltheorie, met name voor toepassingen in de economische wetenschap, zeer hoge verwachtingen. Het leek er op dat deze nieuwe tak van de wiskunde, speciaal gericht op de analyse van interactiepatronen, een ernstige lacune in de economische theorieën ter verklaring van de werking van het marktmechanisme zou kunnen opvullen. De twee extrema van interactie op de markt — enerzijds volkomen concurrentie waarbij de invloed van de individuele participant op het geheel zo marginaal wordt geacht dat het als interactie op nulniveau kan worden opgevat, anderzijds volkomen monopolie waar de interactie neerkomt op eenzijdige dominantie — leken theoretisch bevredigend opgelost, maar alle tussenliggende gevallen, met name b.v. dat van oligopolie, hadden nooit een voor ieder aanvaardbare uitwerking gekregen. Nog in 1959 schreef Oskar Morgenstern in een voorwoord voor Shubik's *Strategy and Market Structure*, dat 'the theory of games provides a model for economic behavior no matter what the market structure is'.

Allengs werd echter duidelijker dat ook de speltheorie slechts algemeen aanvaardbare oplossingen voor bepaalde ideaaltypen van interactie, zoals volledig conflict